

LATVIJAS VALSTS PREZIDENTS

Rīgā

2023. gada 19. jūnijā

Nr. 209

Latvijas Republikas
14. Saeimas priekšsēdētājam
Edvardam Smiltēnam

Augsti godājamais Smiltēna kungs!

I

Vairāk kā 30 gadus pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas mēs esam neatgriezeniski nostiprinājuši savu valstiskumu un demokrātisko valsts iekārtu.

Tomēr mūsu tautas vēstures gaitā pieredzētais ir atstājis savu ietekmi. Tas jebkurā sabiedrībā ir likumsakarīgi. Ilgākā laika posmā šādi pagātnes pieredzes nospiedumi sabiedrības apziņā kļūst bālāki. Taču neapzinātā līmenī tie turpina darboties vēl ilgi, ietekmējot tautas mentalitāti, pasaules redzējumu un pašizpratni.

II

Demokrātiskā sabiedrībā par vēstures uztiptiem pagātnes pieredzes nospiedumiem var diskutēt un tos izvērtēt – gan no tīri racionālā viedokļa, gan no morālā viedokļa, gan no mūsu identitātes un pašizpratnes viedokļa.

Tieši pēdējā desmitgadē ir redzama globāla tendence izvērtēt Rietumeiropas impēriju koloniālisma politiku un tās līdz mūsdienām turpinošās ietekmes. Tiek piedāvāti ļoti atšķirīgi risinājumi – sākot ar radikālu visu koloniālisma pēdu izdzēšanu un kompensāciju prasīšanu no kādreizējo kolonizatoru pēctečiem līdz pat šo vēstures traģisko lappušu aizmiršanai. Ir skaidrs, ka Rietumos ilgi dominējošais neitrālais vai tikai vāji nosodošais skatījums uz to vairs nav un nebūs iespējams.

III

Šo globālo diskusiju kontekstā būtu nepieciešams paraudzīties arī uz Latvijas sabiedrības attieksmi pret savu sarežģīto, bieži vien traģisko vēsturi.

Skaidru pozīciju šeit pauž Satversme. Tās Ievada trešā rindkopa nosaka: *“Latvijas tauta neatzina okupācijas režīmus, pretojās tiem un atguva brīvību, 1990. gada 4. maijā atjaunojot valstisko neatkarību uz valsts nepārtrauktības pamata. Tā godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešo varu upurus, nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus.”*

Latvijas valsts politika šajā ziņā ir konsekventa – tā visdažādākajos veidos piemin un nosoda okupācijas režīmu noziegumus un godina savus brīvības cīnītājus. Tas atbilst arī sabiedrības vairākuma nostājai.

Šāda valsts politika un sabiedrības vairākuma apzinātā nostāja norāda uz to, ka šajā aspektā mūsu demokrātisko vērtību sistēma ir stabila.

IV

Paraugoties dziļāk tomēr konstatēsim, ka mums visapkārt – un mūsu mentalitātē tai skaitā – joprojām ir daudz krievu un padomju koloniālisma vēstures nospiedumu. Daļa ir redzamāki, daļa mazāk redzami, bet vairums saglabājas zemapziņas līmenī.

Visiem redzami bija dažādi padomju okupantu uzstādītie pieminekļi, piemiņas plāksnes un cita veida zīmes. Daudzās Latvijas vietās uzstādītie Ļeņina un citu okupantu varasvīru pieminekļi tika novākti jau Atmodas laikā un tūlīt pēc valsts neatkarības atjaunošanas. Novākšanas akcijas bieži pavadīja

emocionālas tautas prieka izpausmes (piemēram, novācot Leņina pieminekļus Rīgā, Valmierā un citur).

Taču daudzi okupācijas varas uzstādītie pieminekļi un citas zīmes tā arī palika neaiztikti, tostarp lielākā padomju okupantu atstātā skabarga – tā sauktais “okupeklis” Rīgā, Uzvaras laukumā. Laika gaitā šos pieminekļus un zīmes liela sabiedrības daļa sāka uztvert kā ne pārāk nozīmīgas okupantu varas paliekas.

Tomēr godam jāatzīmē, ka ievērojama sabiedrības daļa šo jautājumu vienmēr izprata un tvēra dziļāk. Tā nevis samierinājās, bet pastāvīgi aktualizēja padomju okupācijas nospiedumu esamību sabiedrības apziņā un Latvijas vidē.

V

Situācija kراسi mainījās pēc Krievijas pilna mēroga iebrukuma Ukrainā 2022. gada 24. februārī. Latviešu sabiedrības lielākā daļa solidarizējās ar Krievijas agresijas upuri – Ukrainu. Savukārt tie, kuri paši, vai kuru vecāki vai vecvecāki bija nonākuši Latvijā padomju kolonizācijas politikas rezultātā, bija sašķelti: vieni, tāpat kā latviešu vairums, solidarizējās ar Ukrainu, otri bija dezorientēti un īsti nesaprata, kurā pusē ir taisnība, savukārt trešie turpināja dzīvot Krievijas ideoloģiskajā telpā. Par viņu pulcēšanās vietu kļuva vēl neaizvāktie padomju okupācijas varas uzstādītie pieminekļi, sevišķi tā dēvētais “okupeklis” Uzvaras laukumā Rīgā.

VI

Uz Krievijas agresijas pret Ukrainu fona sabiedrības vairākumam pēkšņi radās skaidrība, ka šie pieminekļi un citas zīmes nav tikai “nevainīgs” vēstures mantojums, bet gan mērķtiecīgi uzstādīti ideoloģiski objekti. To pastāvēšana vēl mūsdienās aktīvi simbolizē neatkarīgai, demokrātiskai, latviski nacionālai Latvijas valstij naidīgu ideoloģiju, kas nav savienojama ar Latvijas valsts pamatiem un mūsu Satversmē noteiktajām demokrātiskas sabiedrības pamatvērtībām.

Sabiedrība saprata, ka šis padomju okupantu ideoloģiskais mantojums brīvajā, demokrātiskajā Latvijā vairs nav pieņemams. Neveiklas runas par to, ka

atsevišķos gadījumos šiem pieminekļiem piemītot “mākslinieciska vērtība”, ka tie esot “vēstures liecinieki” tos vairs nespēja glābt.

2022. gada 16. jūnijā 13. Saeima pieņēma likumu “Par padomju un nacistisko režīmu slavinošu objektu eksponēšanas aizliegumu un to demontāžu Latvijas Republikas teritorijā”, kuru es izsludināju 2022. gada 22. jūnijā.

2022. gada 25. augustā “okupekļis” Uzvaras laukumā tika demontēts. Tas bija dziļi simbolisks akts. Tam sekoja virkne citu līdzīgu objektu demontāža.

VII

Tādējādi pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā mēs esam būtiski attīrījuši Latvijas publisko vidi no padomju okupācijas režīmu slavinošajām zīmēm.

Tomēr vēl kāds padomju okupācijas varas un ar to saistītās Krievijas rusifikācijas un koloniālisma politikas redzamais mantojums ir palicis diezgan neskarts – tie ir ielu nosaukumi un citi vietvārdi.

To ideoloģiskais uzdevums vienmēr bijis iezīmēt Latviju kā Padomju Savienībai (Krievijai) piederošu teritoriju.

Svarīgākās Latvijas pilsētu ielas (piemēram, Ļeņina, Suvorova, Gorkija ielas Rīgas centrā), kas slavināja Padomju Savienību un Krieviju, tika pārdēvētas jau Atmodas laikā un drīz pēc neatkarības atjaunošanas.

Tomēr liela daļa ielu nosaukumu un vietvārdi, kas atgādina par sīkākām padomju okupācijas varasvīriem, par vietējiem kolaboracionistiem, vai citādā veidā ir nepārprotami saistīti ar Padomju Savienību vai arī carisko Krieviju, joprojām ir palikuši un veido daļu no mūsu publiskās vides.

Gribu uzvērt, ka, kontekstā ar globālo diskusiju par koloniālisma pārvērtēšanu, mums ir kritiski jāizvērtē ne tikai Padomju Savienības īstenotā Latvijas okupācija un tās koloniālā un rusifikācijas politika, bet arī vēsturiskās priekšteces – cariskās Krievijas – īstenotā koloniālā un rusifikācijas politika, un šo abu svešo varu atstātās zīmes Latvijā.

Piemēram, ielas, kas nosauktas kādas cariskajā Krievijā / Padomju Savienībā pazīstamas personas (piemēram, Puškina iela, Mičurina iela, Lomonosova iela) vai Krievijas/Padomju Savienības ģeogrāfiskas vietas vārdā

(piemēram, Maskavas iela, Brjanskas iela) neuzkrītoši, bet pašsaprotami norāda uz Latvijas un Krievijas kopību un Krievijas/Padomju Savienības imperiālajām pretenzijām, kuras mūsdienā Krievija atkal ir aktualizējusi (tādēļ šos nosaukumus nevar salīdzināt, piemēram, ar Hamburgas vai Tallinas ielu nosaukumiem).

VIII

Ielu nosaukumi un citi vietvārdi, ko jebkāda publiska vara ir nosaukusi kādas personas, vēsturiska notikuma, ideoloģiski piesātināta jēdziena, dažkārt arī ģeogrāfiskas vietas vārdā, nekad nav neitrāli (kā ir, piemēram, Ezera iela, Puķu iela u.tml.). Tie vienmēr nozīmē attiecīgās personas vai notikuma pozitīvu novērtējumu (piemēram, Oškalna iela, Oktobra iela, Pionieru iela, Puškina iela, Omskas iela u.tml.).

Šādi nosaukumi vienmēr saistās ar attiecīgo varu, kas ir devusi šo nosaukumu. Tie ir šīs varas ilgstošas iedarbības vēstījumi sabiedrībai – ka konkrētās personas, notikumi, jēdzieni ir jāvērtē pozitīvi. Tas ir attiecīgās varas vēstījums arī mums, šodienas sabiedrībai.

Bet vai šīs personas, notikumi, teritoriālās saistības no mūsu vēstures posmiem, kad cariskā Krievija mēģināja rusificēt latviešus, vai kad Padomju Savienība bija okupējusi Latviju, iznīcinājusi desmitiem tūkstošus tās iedzīvotāju un mēģināja izkausēt latviešus krievvalodīgajā “padomju tautā,” joprojām atbilst mūsu šodienas priekšstatam par to, kas ir pozitīvs, cienījams un godājams?

Mana atbilde ir – nē.

IX

Tādēļ **Satversmes 47. panta kārtībā** rosinu Saeimai pieņemt likumu **par Komunistiskā totalitārā režīma un rusifikācijas politiku rezultātā ieviesto nosaukumu pārdēvēšanu.**

Attieksme pret mūsu pagātni un to reprezentējošiem ielu nosaukumiem un vietvārdiem ir nacionāla līmeņa jautājums. Attieksme pret tiem dažādās

pašvaldībās nevar būt atšķirīga. Tai ir jābūt vienādei visā valstī. Tādēļ tas ir Saeimas jautājums.

Likums ir tehniski vienkāršs. Tam jāsaturs sekojošs regulējums:

1. To ielu un citu vietvārdu nosaukumu saraksts, kuri attiecīgajām pašvaldībām ir jāpārdēvē.
2. Pienākums pašvaldībām šos nosaukumus viena gada laikā pārdēvēt.
3. Regulējums par pārdēvēšanas izmaksām (uzskatu, ka tās būtu jāsedz valstij).

X

Pievienoju šai vēstulei informatīvu materiālu – biedrības “Publiskās atmiņas centrs” sastādītu pārdēvējamo ielu nosaukumu sarakstu un tās sagatavotu likumprojektu ar anotāciju.

Biedrības “Publiskās atmiņas centrs” sagatavotais likumprojekts, tāpat arī anotācija, būs jāpārveido atbilstoši Saeimā pieņemtajai likumdošanas tehnikai.

Svarīgākā informācija ir ietverta pievienotajā biedrības “Publiskās atmiņas centrs” sastādītajā sarakstā ar vairāk nekā 80 ielu nosaukumiem un citiem vietvārdiem, kuri būtu pārdēvējami.

Biedrība veikusi lielu darbu pie šī saraksta izveides, atrodot skaidrojošu informāciju par attiecīgajiem nosaukumiem, kuri atspoguļo padomju režīma un cariskās Krievijas pasaules redzējumu, it sevišķi par Latvijas piederību Krievijas / Padomju Savienības ietekmes telpai.

Pateicos biedrības “Publiskās atmiņas centrs” dibinātājiem Kārlim Kangerim, Kristīnei Jarinovskai un Didzim Šēnbergam par pilsonisko aktivitāti un ieguldīto lielo darbu sabiedrības labā.

XI

Šis saraksts attiecīgajai Saeimas komisijai būtu rūpīgi jāizskata. Ļoti iespējams, ka gan attiecīgajā komisijā, gan sabiedrībā varētu notikt plašāka diskusija, it sevišķi par trim sarakstā iekļauto nosaukumu grupām:

Pirmkārt, par latviešu kultūras darbiniekiem – kolaboracionistiem (piemēram, rakstnieku Andreju Upīti). Noteikti būs viedoklis, ka viņi ir devuši nozīmīgu pienesumu latviešu kultūrai (“Zaļā zeme” u. c.), un viņu vārdā nodēvētās ielas godina viņus kā kultūras darbiniekus, nevis kā kolaboracionistus.

Es uzskatu, ka, neraugoties uz tā vai cita cilvēka pienesumu latviešu kultūrai, būtu atsevišķi jāvērtē viņa attieksme pret okupantu režīmu: vai tas ir bijis tikai “parastais” konformisms un “obligāto meslu maksāšana”, kam represīvā sistēmā ir spiesta pakļauties lielākā sabiedrības daļa, vai cilvēks bezprinciāla karjerisma dēļ centies izkalpoties uz citu rēķina vai arī pārlicības dēļ kļuvis par aktīvu okupantu varas īstenotāju. Jāpatur prātā, ka šo kolaboracionistu radītās kultūras vērtības arī turpmāk paliek aprītē; jautājums ir vienīgi par to, vai viņu vārdā patiešām jāsauc ielas mūsdienā Latvijā.

Otrkārt, varētu būt mēģinājumi aizstāvēt dažādu laikmetu krievu zinātniekus, rakstniekus u. c. personības, kam nav tieša sakara ar Latviju (piemēram, Turgeņevs, Čehovs, Lomonosovs u. c.).

Te mans viedoklis ir, ka, lai arī šo cilvēku darbība bijusi politiski “neitrāla”, tomēr ar viņiem Latvija tiek iezīmēta kā Krievijai piederīga telpa. Uz patlaban atdzimušā Krievijas agresīvā imperiālisma fona tas noteikti nav pieņemami. Ja gribam godināt pasaulē nozīmīgus rakstniekus, zinātniekus vai citas personības, tad ir milzīga izvēle ar tādu cilvēku vārdiem, kuri nav saistāmi ar kādas impērijas tīkojumiem Latvijā (Servantess, Milošs, Einšteins u.c.).

Treškārt, sarakstā ir arī iekļauti vairāki apdzīvoto vietu nosaukumi, kuri saglabāti krievu valodā, tikai transliterēti latīņu burtiem (Tihaja Pristaņa u.c.). Uzskatu, ka Latvijā apdzīvoto vietu oficiālajiem nosaukumiem ir jābūt valstsnācijas – latviešu – valodā. Vēsturiski raugoties ganandrīz visām, pat vismazākajām apdzīvotajām vietām un ģeogrāfiskajiem nosaukumiem, paralēli latviešu nosaukumiem ir arī vācu nosaukumi (piemēram, Aizpute – Hasenpoth, Alūksne – Marienburg, Inčukalnam – Hinzenberg u.c.), vēl daudziem ir arī krievu, poļu, tāpat arī ebreju vai lībiešu nosaukumi. Manuprāt, Latvijā kā latviski nacionālā valstī visiem nosaukumiem oficiāli jābūt valsts valodā, jo tā ir Latvijas

iedzīvotāju kopējā valoda. Izņēmumi būtu pieļaujami vienīgi vēsturiski pamatotos gadījumos (piemēram, vēsturiskās vecticībnieku sādžas).

Latviešiem ir daudz godājamu personu, svarīgu notikumu, ar mūsu pasaules redzējumu saistītu jēdzienu, uz kuriem varētu norādīt pārdēvējamo ielu nosaukumi. Šeit sabiedrībai būtu jāiesaistās ar saviem priekšlikumiem.

Jebkurā gadījumā jau pašas diskusijas par šiem nosaukumiem būs uzskatāmas par pienesumu mūsu vēsturiskās apziņas līmeņa celšanai.

XII

Vardarbīgs un represīvs režīms izkropļo sabiedrību, tās domāšanu, mentalitāti, pasaules redzējumu. Tas izkropļo gan vardarbības īstenotājus, gan to upurus. Tas attiecas kā uz individuāliem varmākām un viņu upuriem, tā uz valstīm un nācijām.

Esmu arī starptautiskā apritē norādījis, ka Krievijas imperiālais un koloniālais karš pret Ukrainu vismaz daļēji sakņojas apstākļi, ka Krievija un krievu nācija – atšķirībā no Vācijas un vācu nācijas – nekad nav izvērtējusi savu pagātņi, savu totalitāro režīmu noziegumus.¹

Taču vardarbīga, represīva režīma ietekmes sekas uz sabiedrību ir jāizvērtē arī šī režīma upuriem, šajā gadījumā – Latvijai. Jo šīs sekas, lai arī laika gaitā ar mazinošu tendenci, tomēr vēl ilgi turpina ietekmēt mūsu pasaules redzējumu, mūsu pašapziņu.

Viena mūsu sabiedrības daļa neiedziļinoties joprojām uzskata, ka mūs kaut kas tomēr vēl saista ar Krieviju – piemēram, kad tiek izvēlēta krievu valoda kā otrā svešvaloda skolā, kad tiek prasītas krievu valodas prasmes darbā u.tml. Tā ir sava veida “mazohistiska pašdiskriminācija”, kuras saknes meklējamas neapzinātā, represīvā okupācijas režīma ieaudzinātajā piederības vai vismaz tuvības sajūtā “krievu pasaulei” – pat vēl trīsdesmit trīs gadus pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas.

¹ Runa Vācijas Bundestāgā 2022. gada 13. novembrī.

Vēsturiski tas ir saprotami. Upura orientēšanās uz varmāku vēl ilgi pēc tam, kad tā vara jau ir beigusies, psiholoģiski ir visai bieža reakcija.

Taču tas mūs kā sabiedrību dara nebrīvus. Tas traucē mums izvērtēt savu pagātņi atbilstoši mūsu šodienas morālajām vērtībām un atbrīvoties no tāda pagātņes mantojuma, kas kropļo mūsu pašizpratni un pasaules redzējumu.

Tādēļ vienmēr esmu iestājies par šādu pagātņes pārvarēšanas politiku Latvijā.² Šajā kontekstā – kā zināmu pienesumu pagātņes pārvarēšanas politikai Latvijā –, redzu arī šo manis Satversmes 47.panta kārtībā rosināto likumu par Komunistiskā totalitārā režīma un rusifikācijas politiku rezultātā ieviesto nosaukumu pārdēvēšanu.

Tas būs arī pienesums Latvijas dekolonizācijas politikai.

Mums nav vajadzīgas ielas un citi vietvārdi, kas tur godā padomju okupācijas režīmu vai cariskās Krievijas impēriju.

Pielikumā: Publiskās atmiņas centra 2023. gada 15. aprīļa vēstule ar pielikumiem.

Cieņā

Valsts prezidents

Egils Levits

² Skat. arī Egils Levits: Pagātņes pārvarēšana. *Tiraksts* Nr.1, 2014; arī Egils Levits: *Valstsgriba*, 2018, 681. un turpm. lpp.